

AZ ILLEGÁLIS MŰKINCSKERESKEDELEM NEMZETKÖZI VONATKOZÁSAI – KÜLÖNÖS TEKINTETTEL A FEGYVERES KONFLIKTUSOK OKOZTA SPECIÁLIS KÖRÜLMÉNYEKRE

Bevezető

Az illegális műkinszkereskedelem sokszor mint kuriózum, rétegbűncselekmény jelenik meg a médiában, és ennél fogva a társadalom egészére és a közbiztonságra általában jelentéktelen veszélyt jelentő tényezőként csapódik le a köztudatban. Kevesen tudják, hogy a műkinszlopások igen nagy hányada (Magyarországon körülbelül a fele) alkalmi lopásokból tevődik össze, annak pedig még kevesebben vannak tudatában, hogy az illegális műkinszkereskedelem a feketepiac harmadik legjövödelmezőbb ága (a kábítószer- és az illegális fegyverkereskedelem után),³⁴¹ és legtöbbször összefonódik a szervezett bűnözés más formáival. Az említettek okán az illegális műkinszkereskedelem elleni hatékony fellépés pótolhatatlan kulturális örökségünk védelme mellett a szélesebb értelemben vett bűnmegelőzés és bűnüldözés eredményességéhez is nagyban hozzájárulhat. E tanulmányban fenti megállapításaimat kísérlem meg alátámasztani a téma vázlatos bemutatásával, emellett pedig kitérnék arra is, hogy a nemzetközi élet jelen történései milyen értelemben befolyásolhatják a nemzetközi műtárgy-feketepiac működését és alakulását.

I. Az illegális műkinszkereskedelem és a nemzetközi szervezett bűnözés

Az illegális műkinszkereskedelem tehát igen előkelő helyet tudhat magáénak a feketepiacon, és a nagy mennyiségű alkalmi lopás mellett az elkövetett bűncselekmények jelentős hányada számos szállal köthető szervezett bűnözői csoportokhoz. Mi lehet az oka annak, hogy a szervezett bűnözés befolyásos szereplői ilyen nagy arányban kereskednek műtárgyakkal?

Először is, a műtárgy egyik legnagyobb vonzereje az elkövető számára az, hogy igen nagy - pénzben is kifejezett - értéket képvisel, és ezzel együtt értékálló. A legtöbb esetben tehát a megrendelésre elkövetett lopások mögött rejlő motiváció nem egyfajta különc gyűjtőszeszzenvedély, hanem pusztán a más, törvényellenes módon megszerzett vagyron hatékony befektetése, vagy ha úgy tetszik olyan tárgyban való tárolása amely a legkevésbé gyanút keltő, és legtöbbször igen mobilis, könnyen szállítható, vagyis szükség esetén menekíthető, majd értékesíthető. Értékállósága a pénzügyi válság idején kiemelt célponttá teszi a műtárgyat.

A műtárgyak pénzben kifejezhető, magas piaci értéke nem volt mindig jellemző. Az ugrásszerű emelkedés egy 1958. október 15-i aukcióhoz köthető, mely során a londoni Sotheby's Aukciósházban Cézanne Piros mellényes fiú c. alkotása kelt el 220 ezer font

³⁴¹ A műkinszstolvajok elsődleges célpontjai a magángyűjtemények. Forrás: http://artportal.hu/aktualis/hirek/a_mukincstolvajok_elsodleges_celpontjai_a_magangyujtemenyek (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

(610ezer USD) értékben.³⁴² Ez az ötszöröse volt annak az értéknek, amennyit festményért árverésen valaha kifizettek. Természetesen ez a licit kihatott az ezután kereskedelmi forgalomba került valamennyi alkotásra, a műtárgyak biztosítási összegének növekedése pedig azóta sem állt meg. Maga az október 15-i aukció is formabontó volt, az első olyan árverés, mely kifejezetten a felső tízezer társadalmi eseményévé vált, nemzetközi híró közéleti szereplők részvételével zajlott, igazi médiaesemény volt. Ez az újítás a Sotheby's új elnöke, Peter Cecil Wilson, egykori MI5 ügynök nevéhez köthető, aki szerteágazó politikai kapcsolatait és ismereteit a műkincskereskedelemben is kamatoztatta.³⁴³

A műtárgyak esetében a magas piaci érték általában könnyű szállíthatósággal jár együtt, ez pedig, a közlekedés fejlődésével és az országhatárok mind könnyebb átjárhatóságával egyenes utat jelentett a bűncselekmény nemzetközi jellegének kialakulásához, valamint határokon átívelő nemzetközi hálózatok kiépüléséhez. Ebben az internacionális hálózatban – csakúgy, mint a feketekereskedelem más fajtái esetében – egyes országok jellemzően tranzit- vagy célországként szerepelnek. A felvevőpiacot általában nyugat-európai országok, USA és Japán jelentik, míg többnyire tranzitországok a Balkán-térség államai, Hollandia, Svájc, vagy épp Magyarország. A műkincslopások által leginkább sújtott országok közt épp úgy találunk fejlett mint fejlődő államokat: Franciaország és Olaszország³⁴⁴ mellett a Közel-Kelet is gyakori áldozata a fosztogatásoknak, melyben egyértelműen közrejátszik a szinte állandóan és napjainkban fokozódó mértékben instabil politikai helyzet.

A fentiek mellett érdemes kiemelni, hogy a műtárgy az alvilági ügyletekben egy egészen különleges szerepet is betölthet, nem egy esetben ugyanis egyfajta biztosítékként, foglalóként használják, vagyis egyfajta bizalmi tényező egy újonnan alakuló együttműködésben.

Az illegális műkincskereskedelem határokon átívelő jellege miatt tehát eredményes fellépés csak hatékony nemzetközi összefogással lehetséges.

II. A nemzetközi bűnügyi együttműködés főbb szereplői

Az egyik legtevékenyebb és egyúttal legeredményesebb ezen a területen nem meglepő módon az INTERPOL. A szervezet 1947 óta vesz részt specifikusan a műkincslopások elleni küzdelemben. Jellegéből következően leginkább információ becsatornázásáról és elosztásáról gondoskodik. Adatbázisa a Stolen Works of Art (emellett létezik egy szélesebb körben is hozzáférhető CD ROM is). Az INTERPOL tevékenysége kitér a nemzeti irodák hatékony koordinációjában, azonban nyilvánvalóan csupán befutó információra tud reagálni, ez az ismeret pedig sokszor elégtelen, így a bűncselekmények nagy aránya marad látens. Információt részben a sértettek bejelentéseiből, részben pedig a különböző nemzeti hatóságok által fellelt műtárgyakra vonatkozó adatokból szerzi. Az INTERPOL kampánytevékenységgel próbálja felhívni a közvélemény figyelmét az ellopott, nagy értékű műtárgyakra. Tevékenységének eredményessége nyilvánvalóan nagyban függ attól, milyen fokú a társadalom aktivitása az adatszolgáltatás terén, valamint a műkincspi-

³⁴² Simon Houpt: *Eltűnt műkincsek múzeuma. A műkincsrablások történetéből.* Scolar/ Madison Press Books, Toronto, 2006. 18. o.

³⁴³ Uo. 16. o.

³⁴⁴ INTERPOL. Stolen Works of Art website: Forrás: <https://www.interpol.int/Public/WorkOfArt/Default.asp> (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

szereplőinek körében mennyire általános gyakorlat a nyilvántartás leellenőrzése egy-egy új adásvétel megvalósulása alkalmával.

Az INTERPOL mellett meg kell említeni a Vámügyi Világszervezet munkáját a szabványok és alapvető gyakorlatok kialakítása tekintetében, a European Commission for Looted Art tevékenységét, a Múzeumok Nemzetközi Tanácsa (ICOM) szerepét elsősorban a diplomáciai fórumok és standardok kialakításában, valamint a Múzeumok Biztonsági Hálózatát (Museum Security Network), mely egy a múzeumok közt élő levelezőlista segítségével szolgálja a hatékony információáramlást.

III. Néhány példa nemzeti ügynökségekre

A nagy nemzetközi együttműködések és hálózatokon túl az operatív és technikai részletek megvalósításában legalább ilyen fontos a nemzeti ügynökségek kompetenciája. Egyes országok hatóságai élen járnak a műkincklopások és az illegális műkinckereskedelem elleni küzdelemben, szakértelmük s tevékenységük példaértékű.

Ezek közül elsőként szokás említeni az olasz csendőrség, a Carabinieri specializált alegységét, a Comando Carabinieri per la Tutela del Patrimonio Culturale-t (Carabinieri kommandó a kulturális örökség védelméért), melyet a nemzetközi médiában sokszor csupán Carabinieri Art Squad (Carabinieri Műtárgy Osztág) néven emlegetnek.³⁴⁵ Nem véletlen, hogy épp az olasz csendőrség reagált a legnagyobb erővel, a legnevesebb, művészettörténészek és ókori nyelvek tudósainak szakértelmének támogatásával működő katonai alegység kiképzésével a műkincklopásokra, hiszen míg például Magyarországon a jelenleg regisztrált műkincklopások száma kétezer-ötszáz körül mozog, Olaszországban ez a szám eléri a harminckilencet.³⁴⁶ Ez nagyrészt az illegális ásatások nagy mennyiségével, vagyis az ún. tombaroli, azaz 'sírrablók' gyakori tevékenységével magyarázható.³⁴⁷ Az olasz csendőrség mellett mindenképp meg kell említenünk az alábbi ügynökségeket: a Kulturális Javakkal való Illegális Kereskedelem elleni Küzdelem Központi Irodája (Central Office for the Fight against Traffic in Cultural Goods - OCBC), Franciaország; a Scotland Yard Műtárgy és Régiség Egysége (Scotland Yard Metropolitan Police, Art and Antiquities Unit), Egyesült Királyság; Szövetségi rendőrség (Federal Office of Police – FedPol) , Svájc; FBI Art Theft Program, USA.

Magyarországon jelenleg a Nemzeti Nyomozó Iroda Bűnügyi Főosztályának Különleges Ügyek Osztályán belül működik a Műkinckvédelmi Alosztály. Munkáját a helyi és területi rendőri szervekkel, a Nemzeti Adó- és Vámhivatallal, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatallal és természetesen az Interpollyal és az Europollyal együttműködve végzi.³⁴⁸

IV. Vonatkozó nemzetközi egyezmények és gyakorlat

A vonatkozó nemzetközi egyezmények áttekintése során kettőt mindenképp meg kell említenünk:

³⁴⁵ The Carabinieri Art Squad. BBC Radio 4 riport. [http://www.bbc.co.uk/programmes/b00sm8tn]

³⁴⁶ Virágnak a műkinckstolvajlás. A Kossuth Rádió riportja. [http://www.mr1-kossuth.hu/hirek/magazin/viragzik-a-mukincstolvajlas.html]

³⁴⁷ The Carabinieri Art Squad. BBC Radio 4 riport. [http://www.bbc.co.uk/programmes/b00sm8tn]

³⁴⁸ Illegális műkinckereskedelem. Műkinckvédelem. [http://www.police.hu/sajto/sajtoszoba/rti_20080411.html]

a) UNESCO Egyezmény (1970) a kulturális javak illegális behozatalának, kivitelének és tulajdonátruházásának megtiltásához és megakadályozásához szükséges intézkedésekről. A nemzetközi közösség 1970-re már felfedezte a határokon átívelő összefogás szükségességét az illegális műkinskereskedelem elleni küzdelemben. Ennek eredményeként született meg az UNESCO égisze alatt ez az Egyezmény.

Az Egyezmény az illegális import, export és transzfer elleni fellépés vonatkozásában három fő területre koncentrál. Kihangsúlyozza a nemzeti intézkedések fontosságát, valamint az egyes államok vezetőinek felelősségét saját lakosságuk szemléletformálásában. Rendelkezik a restitúciós eljárásokról, valamint sürgeti a nemzetközi összefogást fosztogatások megakadályozása, megelőzése céljából. Kiemeli a bilaterális egyezmények jelentőségét.

b) UNIDROIT Egyezmény (1995) a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról. Ez az egyezmény kiegészítő jellegű jogforrásként szabályozza a restitúciós eljárások részleteit, két időkorlátot is felállít (a tudomásszerzéstől számított három év, és a lopástól számított ötven év) az eljárás elindítására, beszél a kártérítésről, és kitér a régészeti ásatások helyzetére.

A jogi dokumentumok mellett fontos szerep jut a diplomáciának, egyfajta kölcsönösségnek is. Ezek gyakorlatának kialakítását és a velük kapcsolatos tájékoztatást, szemléletformálást több szervezet is célul tűzte ki (pl.: az UNESCO kormányközi restitúciós bizottsága - Intergovernmental Committee for promoting the return of Cultural Property to its Countries of Origin or its restitution in Case of Illicit Appropriation, vagy az ehhez tartozó Pénzügy Alap - Fund for the return).³⁴⁹

Elsősorban gyakorlati tanácsokat tartalmaznak az UNESCO, ICOM, és INTERPOL ajánlások, többek között az interneten történő vásárlás esetén megfontolandó alapvető óvatossági szabályokról.

V. Az adatbázisok szerepe

Számos olyan nyilvántartás létezik, amelyben bejelentés alapján tárolnak adatokat az ellopott műtárgyról. Ezek közül a legnagyobb az amerikai alapítású Art Loss Register, talán a legismertebb az INTERPOL már említett Stolen Works of Art elnevezésű adatbázisa, a London Stolen Art Database és az FBI által működtetett 'National Stolen Art File' is mindenképp említésre méltó. Vannak olyan nyilvántartások, melyek bizonyos korszakokhoz köthető műkinslopásokat, fosztogatásokat tartanak nyilván, ilyen például a Lost Art Internet Database, melyet a Kordinierungsstelle Magdeburg, Németország elvesztett kulturális örökség dokumentációjával foglalkozó központi irodája üzemeltet, és amelyben olyan kulturális javakat regisztrálnak, melyek a II. világháború alatt, a náci diktatúra által szervezett fosztogatások során cseréltek gazdát.³⁵⁰

Az említett adatbázisok néhol átfedik egymást, de teljes mértékben egyik sem foglalja magába a másikat. Nincs egyetlen olyan adatbázis, amely minden rendelkezésre álló adatot tartalmazna. A közmegegyezésnek megfelelően talán a legegységesebb hivatkozási alap az INTERPOL nyilvántartása, azonban az Art Loss Register sem marad el népszerűségben épp a benne fellelhető információmennyiség miatt.

³⁴⁹ Intergovernmental Committee for promoting the return of Cultural Property to its Countries of Origin or its restitution in Case of Illicit Appropriation [http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35283&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html]

³⁵⁰ Lost Art Internet Database. [http://www.lostart.de/index.php3?lang=english]

E nyilvántartásokban található adatok több szempontból is felbecsülhetetlenül értékesek lehetnek. Egyrészt természetesen segítségre lehetnek az elveszett műtárgy megtalálásában, és a tulajdonoshoz történő visszajuttatásában. Ehhez azonban az szükséges, hogy a műkereskedelem szereplői körében elterjedt gyakorlat, mondhatni alapkövetelmény legyen az adásvételre felkínált műtárgy eredetének leellenőrzése, az adatbázisok használata. Ahogyan egy a Carabinieri Art Squadról szóló riportban is említésre kerül az illegális ásatásokból vagy esetleg magángyűjteményt károsító lopásokból származó műtárgyegyüttest az elkövető(k) nem ritkán műkereskedőknek, galériáknak adják el, akik sokszor jóhiszeműen veszik át azokat (az ellenértékként adott pénzüsszeggel nemritkán akaraton kívül a szervezett bűnözést finanszírozva), majd olykor megkísérlik a műtárgyak továbbadását közgyűjteményeknek, múzeumoknak.³⁵¹ Egy ilyen folyamat során magára a bűncselekményre több lépcsőfoknál is fény derülhetne. Ehhez persze az szükséges, hogy az elveszett műtárgyat a tulajdonos bejelentse (észlelje az eltűnést, ami például régészeti ásatások esetében nem egyértelmű, a műtárgyról képes legyen megfelelő leírást, és fényképes dokumentációt adni), valamint hogy az adásvétel megvalósulása előtt a vevő kompromisszumot nem tűrően ragaszkodjon a műtárgy eredetének igazolásához, kétség esetén pedig ellenőrizze azt le az adatbázisban. Nagyon sokszor egy vagy több lépcsőfok hiányzik, a legtöbb esetben inkább kényelem vagy tudatlanság, mint eredendő rossz szándék folytán. Nem kis feladat jut tehát itt a figyelemfelkeltő, szemléletformáló kampányoknak, melyet a nemzetközi vagy akár nemzeti bűnüldöző szervek, vagy épp kulturális intézmények folytatnak.

A másik fontos szempont, hogy amennyiben rendelkezünk egy megfelelő adathalmazzal egy eltűnt műtárgyra vonatkozóan, és ez az információanyag az idő során előkerülő mozaikdarabkákkal folyamatosan frissítésre kerül, jelentős segítségére lehet a bűn megelőzés és bűnüldözés szerveinek, hiszen ebben az esetben egy valóságos „bűnözői adatbank”³⁵² van a birtokukban.

Mindemellett ha az adásvétel során a vevők – legyen szó magánszemélyről vagy galériáról – mindig következetesen ragaszkodnának az eredet leellenőrzéséhez – ahogy ezt a közgyűjtemények, nagyobb vásárok (pl.: maastrichti) rendezői teszik – nyilvánvalóan körülményesebbé és veszélyesebbé válna a lopott műkincsek eladása, és így a megszerzésükbe fektetett energia, az azzal vállalt kockázat és az eladásukból befolyó haszon, valamint annak kétséges volta eredményeként kialakuló mérleg előnytelenége csökkentené e téren az elkövetői vállalkozókedvet.³⁵³

Mi akadályozza tehát ezt a fajta erélyes fellépést a műkereskedelem több szereplője részéről? Ahogy már említettem, sok esetben, úgy vélem pusztán a tudatlanság, olykor a kényelem az oka. Hiszen ha valóban kiderül, hogy a műtárgy illetéktelenek kezébe jutott, az együtt jár a hatóságokkal való kapcsolatfelvétel és a tulajdonoshoz való visszajuttatás okozta nehézségekkel. Emellett pedig a 'sok kérdezősködéssel' korábbi, bizalmi alapon álló, bár feltehetően kérdéses hátterű üzleti kapcsolatok kerülhetnek veszélybe. És természetesen ebben az esetben le kell mondani a gyűjtőnek/műkereskedőnek arról, hogy egy esetleg nagy értékű műtárgyhoz a valódi ár töredékéért jusson hozzá.

³⁵¹ The Carabinieri Art Squad. BBC Radio 4 riport. Forrás: <http://www.bbc.co.uk/programmes/b00sm8tn> (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

³⁵² Simon Houpt: i. m. 7. o.

³⁵³ Uo.

VI. Fegyveres konfliktusok okozta speciális helyzet

A műtárgylopások és az illegális műkincskereskedelem jelenlegi helyzetének tárgyalásakor nem hagyhatjuk figyelmen kívül a globális aktuálpolitikai helyzet alakulását sem. Ahogy látni fogjuk, a gazdag kulturális örökséggel rendelkező térségekben megjelenő fegyveres konfliktusból egyenesen következik a fosztogatások számának növekedése, ennél fogva, pedig az adott területhez köthető kulturális javak jelentősen nagyobb arányban történő megjelenése a fekete piacon.

Természetesen ez a jelenség nem újkeletű. A történelem első szervezett hadjáratainak is már szerves részét képezte a meghódított terület műtárgyainak részben vezetői utasításra, részben pedig a katonák által önszorgalomból történő eltulajdonítása és a hódító állam területére szállítása. Nem véletlen, hogy a hadiszákmány kifejezés megfelelője a latin *spolium* szó, mely lenyűzött állatbőrt jelent, ezzel is utalva arra, hogy a hódításnak mintegy velejárója volt a leigázott ország kincseinek elrablása.³⁵⁴ Csak néhány példával élve utalhatunk itt a görögök trójai tevékenységére, a rómaiak jeruzsálemi hadjáratára (mely során a jeruzsálemi templomból is vittek el relikviákat, és melynek emlékét őrzi a római Forum Romanumon álló Titus-diadalív doborműve is.³⁵⁵) Az újkor egyik legnagyobb szervezett fosztogatása Napóleon egyiptomi hadjáratához köthető, a császár egy régész-festőt, Dominique-Vivant Denon bárót nevezte ki a francia múzeumok főigazgatójává és bízta meg azzal, hogy állítson össze egy listát az Egyiptomban fellelhető, a császár figyelmére és Franciaországba szállításra érdemes műkincsekről. A báró ezután Napóleont több hadjáratára is követte, hasonló funkciót betöltve.³⁵⁶ Tragikus módon a huszadik század története is bővelkedik a fentiekhez hasonló példákban. A náci német vezetés koncepciójának lényege a művészet elárjásítása volt, a zsidó magángyűjtők műtárgyaira rátették a kezüket, a valós vagy vélt német gyökerekkel rendelkező művészeti alkotásokat begyűjtötték, míg a Hitler által elfajzottnak titulált avantgard és befejezetlen stílusú művektől pedig igyekeztek megszabadulni, Joseph Goebbels, mint propagandaminiszter pedig az állami gyűjteményeket is elkezdte megtisztítani. Ezeket a műtárgyakat eladták, esetleg külföldön – többnyire Svájcban – a német vezetés tetszésének megfelelő műalkotásokra cserélték, vagy máglyán elégették.³⁵⁷

A szovjet vezetés nem bíbelődött csereügyletekkel, hogy a törvényesség látszatát keltse, ahogyan precíz nyilvántartást sem vezetett a fosztogatásokról. A hadsereg a megszállt területekről többnyire mindent vitt, ami mozgatható volt. Ugyanakkor főként a német és a németekkel szövetséges területekre hosszú listákkal érkeztek, például Hamburg vagy Lipcse esetében képzett művészettörténészek segítettek a fosztogatás megszervezésében.³⁵⁸

Az 1954-es Hágai Egyezmény a kulturális javak fegyveres összeütközés esetén való védelméről, valamint annak I. és II. Kiegészítő Jegyzőkönyve, illetve a végrehajtásról szóló Irányelvek alapelveket fektetnek ugyan le fegyveres konfliktus esetére vonatkozóan, azonban csakúgy, mint a legtöbb, a nemzetközi közösségen belül széles körben aláírt

³⁵⁴ Simon Houpt: i. m. 31-32. o.

³⁵⁵ Brigitte Hintzen-Bohlen – Jürgen Sorges: Róma és a Vatikán. Művészeti Kalauz. Vince Kiadó, 2005. 95. o.

³⁵⁶ Simon Houpt: i. m. 33. o.

³⁵⁷ Simon Houpt: i. m. 36-40. o.

³⁵⁸ „Pontosan tudták, mit visznek magukkal” – vadászat elhurcolt magyar műkincsek után. Forrás: <http://www.origo.hu/kultura/20101213-konsztantyin-akinsa-muveszettortenesz-restitucio-sarospataki-konyvtar-mukincslapas-szovjetunio.html> (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

egyezmény, tartalma jelentős kompromisszumok eredménye. Így az aláírókra nézve kötelező erejű jogszabály több olyan fogalmat is tartalmaz, amely meglehetősen rugalmasan értelmezhető, vagy épp homályos tartalmú (pl.: 'elkerülhetetlen katonai szükségszerűség').

A fentiekből is látható a fosztogatásoknak és az elrabolt műtárgyakkal folytatott illegális kereskedelemnek, az idők során egyre erősödő nemzetközi jellege. A globalizáció realitássá válásával pedig bolygónk 'másik felén' zajló fegyveres konfliktusok során megvalósuló fosztogatások hatásai is begyűrűzhetnek bármely országba, az onnan ellopott műtárgyak szinte bármely ország piacán megjelenhetnek és a vevők részéről a kétes eredet tudatában, vagy ilyen ismeret nélkül gazdát cserélhetnek. A bűnmegelőzés és bűnüldözés, valamint a műtárgyforgalom magyarországi szereplőknek, az ország már említett tranzitjellegéből kifolyóan fokozott éberségre és éleslátásra van szükségük, nem is beszélve a schengeni határvonalból adódó felelősségről.

VII. Politikai instabilitás és fosztogatások

Amikor a globális műkincs-feketepiacra kiható folyamatokról beszélünk, külön figyelmet érdemelnek az olyan, az emberiség történetének fontos emlékeiben kivételesen gazdag egyúttal szinte állandó konfliktusokkal sújtott, térségek, mint a Közel-Kelet.

Egyik talán legismertebb példája a kulturális örökség súlyos sérelmének az iraki háborúhoz, valamint az azt követő időszakhoz (2003-2010-ig tartó időszak és azt követő fejlemények) köthető. A bagdadi múzeum 2003-as kifosztása ugyan meglehetősen nagy médiafigyelmet kapott, nem sok szó esett ugyanakkor a más gyűjteményeket (pl.: bagdadi Muzulmán Könyvtár, Mosuli múzeum, kormányzati gyűjtemények) vagy épp a régészeti lelőhelyeket ért sérelmekről, és ami még fontosabb, kevés riport tért ki az esetből levonható tanulságokra. Szinte egyáltalán nem kaptak figyelmet azok a szakértői jelentések, amelyek Irak megszállását megelőzően kérték az amerikai és brit vezetéstől, biztosítsa a kulturális örökség megfelelő védelmét, mert a támadást követő káoszban azok könnyen válhatnak akár alkalmi lopások akár megrendelésre elkövetett fosztogatások áldozataivá. Emellett később a UNESCO által javasolt ún. heritage police vagyis örökség rendőrség (mely később az antiquities police force nevet kapta) felállítására is csak elégtelen létszámmal és felszereléssel került sor.³⁵⁹

A Közel-Kelet napjainkban az arab tavasz folyamatai miatt is a figyelem középpontjába került. Az ezidőtájt kiakult politikai instabilitás és állandó fegyveres összecsapások közepette a konfliktusban résztvevő felek legkisebb gondja kulturális örökségük megfelelő védelmének biztosítása. A védelem nélkül maradó gyűjteményekből, régészeti lelőhelyekről eltűnő műtárgyak előkerülésére pedig még megfelelő dokumentáció esetén is csak elenyésző az esély, az idő előrehaladtával pedig, – ami egyúttal általában azt is jelenti, hogy a műtárggyal egyre több határon kelnek át az elkövetők – erre egyre kisebb az esély.

Nem véletlen tehát, hogy a 2011 elején megkezdődött, elnökválasztást eredményező felkelés során is a tolvajok célpontjává vált a kairói Egyiptomi Múzeum, valamint régészeti ásatások leletanyaga.³⁶⁰ Nem egy kulturális örökségvédelemmel foglalkozó szakember emelte fel szavát hatékonyabb műkincsvédelmet és a műtárgyat

³⁵⁹ Art gangs looted iraqi museums. Forrás: <http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/2955421.stm> (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

³⁶⁰ Emergency in Egypt. The Lawyers' Committee for Cultural heritage Preservation. Forrás: <http://www.culturalheritagelaw.org/egypt> (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

eredetellenőrzésének általános gyakorlattá válását célzó nemzetközi összefogás érdekében.³⁶¹

A térség említésekor mindenképp érdemes Szíriával is foglalkoznunk. Ez az ország kulturális örökségét tekintve az egyik leggazdagabb, ezzel együtt azonban területe csak részlegesen feltárt. Emiatt kiemelt célpontja az illegális ásatásoknak, nem véletlen, hogy a szír törvények igen szigorúan, tizenöt év szabadságvesztéssel büntetik az e körbe tartozó bűncselekményeket. Egy az arab médiában megjelent kiszivárgott kormányzati memo szerint a közelmúltban fegyveres csoportok kifejezetten fosztogatási céllal léptek be Szíria területére.³⁶²

VIII. A régészeti lelőhelyek kiszolgáltatottsága

A Közel-Kelet műkincseinek sorsáról szólva fel kell hívunk a figyelmet a régészeti lelőhelyek speciális helyzetére. Az említett országokban, Irakban, Egyiptomban és Szíriában is az ásatások jelentették a fosztogatók egyik legjellemzőbb és egyben talán legvédtelenebb célpontját. Ennek egyik oka az infrastrukturális feltételekben rejlik, hiszen a régészeti lelőhelyek - a közgyűjteményekkel szemben - a városközpontoktól távol eső, nehezen megközelíthető helyeken találhatóak, ennek következtében a legtöbb biztonsági és rendőri egység látókörén kívül esnek. Védelmüket a kifejezetten e területekre kiküldött örök garantálhatnák, olyan időszakokban azonban, amikor állandóak a belső vagy határokon átnyúló fegyveres konfliktusok, a fegyveres erőket - érthető okokból - átcsoportosítják a frontvonalakra, konfliktusos gócpontokra, így ezek a területek védelem nélkül maradnak. Az ún. passzív biztonsági berendezések vagy teljesen hiányoznak, vagy elégtelenek, a leletanyagok tárolására használt raktárhelyiségek feltörése az elkövetők számára szinte gyerekjáték.³⁶³

A kellően szervezett és hatékony felügyelet hiányához az is hozzájárul, hogy politikailag instabil időszakokban a régészeti lelőhelyek felügyeletével megbízott hatóságoknál is jellemző a gyakori váltás a vezetőségben, ami megnehezíti a koncentrált és összefogott munkát.

Emellett sok esetben az eltulajdonított leletanyag még nem, vagy nem megfelelően volt dokumentálva, így azok később beazonosíthatatlanok lennének, még ha elő is kerülnének a műkincspiacon.

A fosztogatások mellett a régészeti lelőhelyekre nézve speciális veszélyforrást jelentenek az illegális ásatások. Ezek az engedély nélkül és legtöbbször nem szakemberek által végzett sírrablások nem pusztán műtárgyak, régiségek eltűnését eredményezik, hanem azok történeti kontextusát is megsemmisítik, így teszik a leletgyűttest - és ezzel együtt múltunk egy szeletét - értelmezhetetlenné.

Az UNESCO által 1956-ban kiadott ajánlásgyűjtemény (Recommendation on International Principles applicable to Archeological Excavations) igen részletes, pontos gyakorlati szabályokat és tanácsokat tartalmaz az ásatások hatékony védelmének kialakítása céljából, és egyértelmű standardokat állít fel a helyes dokumentációra nézve is, amelyek

³⁶¹ Mark Vlastic: Stamping out the illicit trade in cultural artefacts. The Guardian website. [http://www.guardian.co.uk/commentisfree/cifamerica/2011/aug/07/egypt-antiquities-trade]

³⁶² Leaked memo signals danger to Syrian Antiquities. [http://www.biblicalarchaeology.org/daily/news/leaked-memo-signals-danger-to-syrian-antiquities/]

alkalmazása lehetővé tenné, hogy a műtárgy kétséget kizáróan beazonosítható legyen. Ahogy címe is mutatja, a dokumentum csupán ajánlásértékű, kötelező ereje nincsen.³⁶⁴

IX. Példa egy sikeres nemzetközi együttműködésre

A sikeres nemzetközi együttműködés útján visszaszerzett műkincsekre számos példát hozhatnánk, zárásként egy olyan esetet választottam, amely a fent említett közeli körbe tartozik.

A Torinói Egyetem egyik archaeológusa 2006-ban részt vette egy ásatáson Hatrában (Irak). Nem sokkal később otthon, az Al Dzsazira egyik riportműsorának nézése közben az interjúalany háta mögött a lakás díszeként felfedezni vélt egy szoborfejet, melyet a hatrai ásatáson a kezében tartott. Ezt azonnal jelentette az INTERPOL-nak, amely felvette a kapcsolatot az Al Dzsazirával és kópiát kért a sugárzott műorról. Az ebből kinyert fotót elküldte a régésznek, aki beazonosította I. Sanatruq király szobrát, és még dokumentációval is elátta az INTERPOL-t. Ezeket az adatokat elküldték az Interpol Nemzeti Központi irodáiba, valamint az érintett helyi hatóságokhoz (Bagdad és Bejrút). Két héttel később a szobrot lefoglalták.³⁶⁵

Összefoglalás

A fent leírtak alapján kijelenthetjük, hogy nemzetközi összefogás és a nemzetközi közösség valós és egységes akarata nélkül nem várható eredményes fellépés az illegális műkincskereskedelemmel szemben. Ezalatt nem pusztán az államok vezetői, az egyes hatóságok és kulturális intézmények együttműködését kell értenünk. Jelentős szerepe van a műtárgypiacra bármilyen módon kapcsolatba kerülő magánszemélyek tudatos és körültekintő eljárásának is abban, hogy valóban minden lényeges információ a már említett szereplők tudtára jusson. Létre kell jönnie egy közmegegyezésnek tekintetben, hogy hosszú távon minden résztvevő érdekét szolgálja az áttekinthetőség és a szereplők szándékainak tisztasága. Az illegális műkincskereskedelem elleni fellépés fontossága felől pedig minden kétséget eloszlat, ha rávilágítunk a rajta keresztül mozgatott pénzüsszegek szervezett bűnözésben betöltött szerepére, valamint a más bűnözői tevékenységekkel való szoros összefonódásra.

³⁶⁴ Recommendation on International Principles applicable to Archeological Excavations (1956) Forrás: http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=13062&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)

³⁶⁵ Interpol assists in recovery of ancient iraqi sculpture in Lebanon. Forrás: <http://www.baghdadmuseum.org> (Letöltés ideje: 2012. 08. 01.)